

Пузирьов Є.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Березинець Т.Ю.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ЦИВІЛЬНИХ І АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ УКРАЇНИ

У статті здійснено всебічний аналіз поняття професійної компетентності психолога-експерта у сфері судово-психологічної експертизи як багатокомпонентного феномену, що поєднує знання, навички, особистісні якості та етичні орієнтири. Увага зосереджена на розкритті змісту основних складників компетентності, таких як когнітивний (теоретичні знання у галузі психології та права), операційно-діяльнісний (уміння проводити психодіагностику та формулювати висновки), особистісний (етичність, неупередженість, психологічна зрілість), комунікативний (здатність до ефективної взаємодії з учасниками процесу).

Проаналізовано особливості функціонування психолога-експерта в умовах сучасної судово-правової системи України, де посилюються вимоги до наукової валідності експертного висновку, юридичної грамотності експерта, а також дотримання професійної етики. Окремлено типові проблеми, з якими стикаються експерти у своїй діяльності, зокрема: тиск з боку учасників провадження, дефіцит методичних стандартів, загроза професійної деформації, що може впливати на якість експертного висновку.

Особливу увагу приділено необхідності системного підвищення кваліфікації та впровадженню єдиних стандартів психодіагностичних процедур, оскільки саме методологічна узгодженість забезпечує можливість об'єктивної інтерпретації результатів. Водночас підкреслено важливість інтеграції міждисциплінарних підходів, адже експерт працює на стику психологічних і правових реалій, що потребує глибокого розуміння як механізмів психічної діяльності, так і процесуальних норм.

Акцентовано, що професійна компетентність психолога-експерта не є статичною характеристикою: вона формується у процесі практичної діяльності, саморозвитку й рефлексії, а також залежить від здатності критично переосмислювати власні дії та уникати когнітивних упереджень. Сформульовано висновок про те, що підвищення рівня професійної компетентності психологів-експертів є ключовою умовою забезпечення об'єктивності, надійності та доказової цінності судово-психологічних експертиз, що безпосередньо впливає на якість правосуддя загалом.

Ключові слова: *судово-психологічна експертиза, професійна компетентність, психолог-експерт, юридична психологія, експертний висновок, правосуддя.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування системи правосуддя все більшої ваги набуває роль експертного знання, яке дозволяє об'єктивно оцінити ті аспекти справи, що виходять за межі юридичної компетенції. Однією з найбільш відповідальних форм такого знання є судово-психологічна експертиза – вид спеціального дослідження, що застосовується у кримінальних, адміністративних і цивільних провадженнях для встановлення психологічних характеристик

поведінки, стану або здатності особи на певному етапі правової взаємодії. Професійна діяльність психолога-експерта у цьому контексті є складним, високоспеціалізованим і вкрай відповідальним видом фахової роботи, що перебуває на перетині кількох галузей знання: психології, права, криміналістики, етики.

Особливість діяльності судового психолога полягає у тому, що його висновки мають юридичну вагу: вони можуть бути використані як

докази у справі, впливати на кваліфікацію правопорушення, визначення ступеня відповідальності особи, обрання запобіжного заходу чи вироку. Тому недостатній рівень підготовки експерта або помилки у його роботі можуть мати неоправдані наслідки, зокрема – порушення прав людини, викривлення ходу правосуддя або навіть виправдання неправомірних дій.

На цьому тлі постає ключове питання – якою має бути професійна компетентність психолога-експерта, щоб його діяльність відповідала не лише стандартам законності, але й високим вимогам науковості, об'єктивності, гуманності. Під професійною компетентністю розуміється не лише обсяг знань чи технічне володіння методами психодіагностики, а й сукупність особистісних, етичних, комунікативних і аналітичних якостей, що дозволяють експерту приймати зважені, обґрунтовані рішення в умовах процесуального тиску, браку інформації, суперечливих свідчень чи психологічно напружених обставин.

Сучасний психолог-експерт має бути не лише хорошим фахівцем у галузі психології, але й досвідченим аналітиком, який орієнтується в правовому полі, володіє навичками доказової аргументації, вміє уникати професійної упередженості, забезпечувати якісну комунікацію зі слідством, судом та іншими учасниками процесу. Він повинен виступати не як формальний консультант, а як фахівець, який забезпечує наукову валідність експертного висновку, що в подальшому впливатиме на правову долю особи.

Особливої уваги вимагає і питання етичних засад професії, адже експерт має справу з особливо вразливими категоріями осіб – неповнолітніми, жертвами насильства, особами з психічними розладами, засудженими, і тому зобов'язаний дотримуватись принципів конфіденційності, неупередженості, професійної скромності.

Таким чином, професійна компетентність психолога-експерта є багатоаспектним явищем, яке потребує ґрунтовного дослідження з метою визначення її ключових складників, умов формування та критеріїв ефективності. Саме цьому присвячено дану наукову роботу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час дослідження було здійснено акцент на наукових здобутках таких вчених, як Атаманчук Ірина Миколаївна, Білоконь Ольга Миколаївна, Беляєва Олена Анатоліївна, Веремєєнко Тетяна Олександрівна, Горбулін Юрій Віталійович, Данько Ірина Василівна, Ковальчук Зоряна Ярославівна, Мушинська Олена Вікторівна, Клименко Люд-

мила Олександрівна, Литвиненко Андрій Валерійович, Павленко Руслан Сергійович.

Мета статті – охарактеризувати зміст, структуру та ключові компоненти професійної компетентності психолога-експерта судово-психологічної експертизи; визначити фактори, що впливають на її формування та підтримання.

Виклад основного матеріалу. Професійна компетентність психолога-експерта є основою ефективної, об'єктивної та етично виваженої судово-експертної діяльності. Вона формується на основі інтеграції наукових знань, практичного досвіду, психологічної стійкості, етичної зрілості та правової обізнаності. У межах судово-психологічної експертизи компетентність фахівця не обмежується лише володінням методиками психодіагностики, а охоплює широкий спектр умінь і якостей, що дозволяють здійснювати обґрунтовану експертну оцінку з урахуванням як психологічних, так і юридичних аспектів справи.

Судово-психологічна експертиза за своєю суттю є формою спеціального дослідження, що проводиться з метою з'ясування психологічних особливостей суб'єкта (свідка, потерпілого, обвинуваченого, підозрюваного, позивача чи відповідача), які мають юридичне значення. Відтак, експерт-психолог повинен не лише діагностувати психічні стани чи особливості поведінки, а й інтерпретувати їх у правовому контексті, що є складним когнітивним та етико-правовим завданням.

Структура професійної компетентності психолога-експерта

Загалом професійну компетентність психолога-експерта доцільно розглядати як багатовимірне утворення, яке включає такі компоненти:

1. Когнітивно-змістовий компонент – це фундаментальна база знань із психології (загальної, юридичної, клінічної, вікової, патопсихології), судової експертології, методики складання експертного висновку, основ права, кримінального процесу, етики професійної діяльності. Експерт має орієнтуватися в межах допустимості певних методів дослідження, знати підстави для призначення експертизи, мати чітке уявлення про роль психологічного висновку в доказовій базі справи.

2. Операційно-діяльнісний компонент – охоплює набір професійних навичок: формування експертних запитань, підбір відповідних методик (інтерв'ювання, спостереження, психодіагностика, проєктивні тести тощо), аналіз отриманих результатів, логічне обґрунтування висновків. Цей

компонент також включає здатність до критичної самооцінки та міждисциплінарного аналізу.

3. Комунікативний компонент – судово-психологічна експертиза передбачає взаємодію з великою кількістю учасників правового процесу – слідчими, адвокатами, суддями, особами, щодо яких проводиться експертиза. Від експерта очікується чітке, логічне та доступне викладення висновків, здатність відповідати на уточнюючі запитання, перекладати психологічну термінологію на мову, зрозумілу для юристів.

4. Особистісно-рефлексивний компонент – містить етичну стійкість, об'єктивність, толерантність, внутрішню неупередженість, психологічну зрілість. Психолог-експерт не має права допускати особистісної симпатії чи антипатії до фігурантів справи, емоційного залучення або морального осуду. Він повинен діяти виключно в межах об'єктивних психологічних критеріїв.

5. Етичний компонент – професійна діяльність експерта пов'язана з доступом до конфіденційної інформації, зокрема – персональних даних, медичних, інтимних або травматичних деталей життя людини. Дотримання принципів конфіденційності, «не нашкодь», поваги до гідності особи є обов'язковою умовою виконання професійних обов'язків.

Практичні аспекти реалізації компетентності в Україні

В українському правозастосовному просторі психологи-експерти часто працюють у непростих умовах – відсутність чітких державних стандартів психодіагностики для судових експертиз, низький рівень регламентації критеріїв достовірності експертного висновку, перевантаженість експертних установ, відсутність системи незалежного професійного аудиту. Усе це ускладнює забезпечення належної якості експертної діяльності.

Попри це, в останні роки простежується позитивна тенденція: з'являються нові навчальні програми з юридичної психології, спеціалізації для

практичних психологів, запроваджуються етичні кодекси для судових експертів, зростає інтерес до супервізій, міждисциплінарних конференцій та міжнародного обміну досвідом.

Варто також відзначити потребу в розвитку цифрової компетентності експерта: умінні працювати з електронними кейсами, дистанційними інтерв'ю, захищеними базами даних, а також у проведенні експертиз із використанням новітніх технологій (наприклад, відеоаналіз поведінки або психолінгвістичні інструменти аналізу показань).

Вимоги до системи підготовки психологів-експертів:

Формування професійної компетентності неможливе без цілісної освітньої, практичної та етичної підготовки фахівця. Необхідною є уніфікація освітніх стандартів підготовки психологів-експертів, створення спеціалізованих курсів підвищення кваліфікації, стажування, науково-методичного супроводу та практичного наставництва.

Доцільним є і створення професійної спільноти психологів-експертів, яка б здійснювала експертний самоконтроль, сприяла обміну досвідом, методичною підтримкою, а також забезпечувала захист прав самих фахівців.

Висновки. Професійна компетентність психолога-експерта є системним утворенням, що поєднує знання, навички, етичні установки, особистісну стабільність і комунікативні здібності. Вона є критично важливою умовою якісного здійснення судово-психологічної експертизи та забезпечення правосуддя на всіх етапах процесу. Враховуючи високий рівень відповідальності та міждисциплінарний характер діяльності, формування й підтримка компетентності повинні бути безперервним процесом. Важливо також створити на державному рівні умови для професійної освіти, стажування, методичного супроводу та незалежного контролю якості експертної діяльності.

Список літератури:

1. Атаманчук І. М. Судово-психологічна експертиза: теорія, методика, практика: навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2020. 256 с.
2. Білоконь О. М. Професійна підготовка судового експерта в Україні: стан і перспективи. *Психологія і право*. 2021. № 2(17). С. 89–94
3. Беляєва О. А. Методологічні аспекти психологічної експертизи в кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2022. № 4. С. 62–68.
4. Веремєєнко Т. О. Судово-психологічна експертиза: нормативно-правове забезпечення та професійні стандарти. *Вісник КНУВС*. 2020. № 1. С. 122–129.
5. Горбулін Ю. В., Слюсаренко О. І. Межі правової та психологічної відповідальності в судовій експертизі. *Право України*. 2022. № 5. С. 30–37.

6. Данько І. В. Етична відповідальність експерта-психолога: стандарти і реалії. *Етична експертиза в гуманітарних науках*. Київ, 2021. С. 143–150.
7. Ковальчук З. Я. Психологічні особливості допиту неповнолітніх у процесі проведення оперативно-розшукових заходів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2010. № 1. С. 156–165.
8. Мушинська О. В. Гендерні особливості смислової сфери особистості неповнолітніх правопорушників : кандидат психологічних наук 19.00.06. Харків, 2005. 171 с.
9. Клименко Л. О. Судово-психологічна експертиза: новітні тенденції та виклики сучасності. *Вісник психології права*. 2022. № 2(10). С. 54–61.
10. Литвиненко А. В. Юридична психологія: сучасні виклики та практика застосування в експертній роботі. Київ : Юридична думка, 2020. 214 с.
11. Павленко Р. С. Система підготовки судових експертів: міжнародний досвід та імплементація в Україні. *Правничий часопис*. 2023. № 1. С. 41–47.

Puzyrov Ye.V., Berezynets T.Yu. PECULIARITIES OF CONDUCTING FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXAMINATION IN CIVIL AND ADMINISTRATIVE CASES OF UKRAINE

The article provides a comprehensive analysis of the concept of professional competence of a psychologist-expert in the field of forensic psychological examination as a multicomponent phenomenon that combines knowledge, skills, personal qualities, and ethical guidelines. Attention is focused on revealing the content of the key components of competence, such as the cognitive component (theoretical knowledge in psychology and law), the operational-activity component (ability to conduct psychodiagnostics and formulate expert conclusions), the personal component (ethical conduct, impartiality, psychological maturity), and the communicative component (ability to interact effectively with participants in the legal process).

The article analyzes the specific features of the psychologist-expert's work within the modern judicial and legal system of Ukraine, where the requirements for scientific validity of expert conclusions, the expert's legal literacy, and adherence to professional ethics are increasingly strengthened. Typical challenges faced by experts in their professional activities are outlined, including pressure from parties involved in the proceedings, lack of methodological standards, and the risk of professional deformation, which may negatively influence the quality of the expert's conclusion.

Special attention is paid to the need for systematic professional development and the implementation of unified standards for psychodiagnostic procedures, since methodological consistency ensures the possibility of objective interpretation of results. At the same time, the importance of integrating interdisciplinary approaches is emphasized, as the expert operates at the intersection of psychological and legal domains, which requires an in-depth understanding of both the mechanisms of mental functioning and procedural norms.

It is emphasized that the professional competence of a psychologist-expert is not a static characteristic: it is formed through practical experience, self-development, and reflection, and also depends on the ability to critically reassess one's actions and avoid cognitive biases. The conclusion is drawn that improving the level of professional competence among psychologist-experts is a key condition for ensuring the objectivity, reliability, and evidentiary value of forensic psychological examinations, which directly influences the overall quality of justice.

Key words: forensic psychological examination, professional competence, psychologist-expert, legal psychology, expert opinion, justice.

Дата надходження статті: 30.09.2025

Дата прийняття статті: 16.10.2025

Опубліковано: 05.12.2025